

קובץ פסקים ממונפלייה

פנחס רוט

מבוא

כתיבתם של 'מעשים', דהיינו סיפורי התרחשויות שגורו התייחסות הלכתית של רבנים, היא מקווי היסוד של הספרות ההלכתית באשכנז ובצרפת בימי הביניים¹, ויסוד זה מופיע גם בכתיבתם ההלכתית של חכמי פרוכנס ולנגדוק במאות השתים-עשרה והשלוש-עשרה. כך למשל פתח ר' משה בן יהודה מברדש את שאלתו ששלח לראב"ד: 'מעשה באשה אחת שמלחה בשר בכלי מנוקב'.² נדמה שצורת כתיבה הלכתית זו מכוונת לשמר לא רק את חשיבותה ההלכתית של הפסיקה במקרה הנידון, אלא גם את ערכו הסיפורי של המקרה.³

קובץ של שמונה-עשר מעשים בהלכה מדרום צרפת מהמאה השלוש-עשרה מופיע בכתיב יד שונים. בכתיב היד הללו ישנם ליקוטים ממקורות שונים, אולם היקרותם של המעשים הללו ברצף בכל כתיב היד מעידה על כך שמדובר בקובץ מקורי, ולכן ניתן לרונן בהם כרצף מגובש של דיונים הלכתיים, ולנסות להסיק מסקנות זהירות לגביהם. מעשים אלה שופכים אור על בית המדרש שפעל בעיר מונפלייה שבדרום צרפת באמצע המאה השלוש-עשרה.

* מחקר זה נתמך בידי 'בית שלום' בקיוטו. ברצוני להודות לד"ר רחל פרונדה מהספרייה הבודליאנית על עזרתה הנדיבה, ולידידי מר משה דוד צ'צ'יק על הערותיו הקולעות ששיפרו את המאמר באופן ניכר.

1 אברהם גרוסמן, חכמי צרפת הראשונים, ירושלים תשנ"ז, עמ' 238; שמחה עמנואל, 'חכמים, תלמידים ויצירתם הספרותית', רש"י: דמותו ויצירתו, ב, בעריכת א' גרוסמן וש' יפת, ירושלים תשס"ט, עמ' 468. לפירושים שונים של המונח 'מעשה' בהקשר ההלכתי ראו שאל ליברמן, מחקרים בתורת ארץ ישראל, ירושלים תשנ"א, עמ' 277-279; הלל ניומן, המעשים לבני ארץ ישראל: הלכה והיסטוריה בארץ ישראל הביזנטית, ירושלים תשע"א, עמ' 39-40; אברהם גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים תשמ"ט, עמ' 376-377; Moshe Simon-Shoshan, *Stories of the Law: Narrative Discourse and the Construction of Authority in the Mishnah*, Oxford 2012, pp. 45-49.

2 ראב"ד: תשובות ופסקים, מהדורת י' קאפה, ירושלים תשכ"ד, סימנים צב (עמ' קמט), ריא (עמ' רסב), רטז-ריז (עמ' רסד), ועוד. אפשר שיש בכך סממן נוסף לקשר הקדום שבין תרבות יהודי אשכנז ויהודי דרום צרפת, עליו רמז מאמרו של יעקב זוסמן, 'פירוש הראב"ד למס' שקלים? חידה ביבליוגרפית - בעיה היסטורית', מאה שערים: עיונים בעולמם הרוחני של ישראל בימי הביניים לזכר יצחק טברסקי, בעריכת ע' פליישר ואחרים, ירושלים תשס"א, עמ' 154-157.

3 ראו סימון-שושן (לעיל, הערה 1), עמ' 224-225.

תיאור כתבי היד

אלה כתבי היד שבהם מופיעים המעשים:

1. כתב יד אוקספורד Mich. 854 (קטלוג נויבאוואר 781) [סימנו להלן א], המכיל חיבורים קצרים בהלכה.⁴ הועתק בכתובה אשכנזית בעיר אוויניון שבפרובנס בשנת 1391, כפי שעולה מתוך הקולופון שבדף 72 ע"א:

בריך רחמנא דסייענא ונתן לעיף כח אשר כתב אלו הפסקים והתשובות ושאלות ומנהגי' ותפלות אני הוא [שמשון בר יצחק]⁵ כתבתי כל זה לעצמי וסיימתי פה אוינן חדש אלול שנת קנ"א לפ"ק הסופר לא יזק עד שיעלה בונ"א אור"א רוטי בסלם אמן סלה.⁶

שוב בדף 93 ע"ב: 'כתבתי לעצמי פה אויניון'; ובסוף העתקתו, בדף 104 ע"א: 'כתבתי וסיימתי לעצמי אלו הפסקים פה אוינן בחדש אלול שנת קנ"א לפ"ק. הסופר לא יזק עד שיעלה בונא אורא רוטי בסולם אמן'. שמשון שהה באוויניון באופן קבוע - הוא התחתן עם בת המקום. בראש כתב היד (דף 6 ע"א-ע"ב) מופיע נוסח של וידוי שהתחבר, לפי עדות המעתיק, בידי 'מורי וחמי... וחכם ורופא מאישטריא יקוב שלמון י"ץ'. החותן יעקב שלמון ידוע כפייטן,⁷ שגם רכש כתב יד עברי באוויניון בשנת 1381.⁸

4 אברהם ברלינר, 'מכתבים אשר הריצו החכמים צונץ ומיכאל איש אל רעהו', JLG 4 (1906), החלק העברי, עמ' 110-111; *Malachi Beit-Arié, Supplement of Addenda and Corrigenda*, ed. A. Neubauer, Oxford Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library, 1994, p. 120.

5 שם הסופר נמחק, ונרשם שוב ביד מאוחרת. אין ספק שמשון הוא אכן שמו של הסופר, שכן הוא עיטר את שמו בתוך הטקסט: בדף 20 ע"ב ובדף 82 ע"א.

6 על לשון הסופרים 'עד שיעלה... בסולם', ראו מלאכי בית אריה, 'עוד לעניין חזק חזק ונתחזק', לשוננו לעם מז (תשנ"ו), עמ' 40-41; מיכאל ריגלר, 'עד שיעלה חמור בסולם: נוסחת סיום בקולופונים של כתבי יד עבריים מימי הביניים', סיני קמז (תשע"ד), עמ' עב-צב (ועל כתב יד זה ראו בעמ' פז הערה 100). הנוסח כאן ייחודי לכתב היד שלפנינו, ראו משה שטיינשניידר, הרצאות על כתבי יד עבריים, בתרגום י' אלדר, ירושלים תשכ"ה, עמ' 66 (אני מודה לר"ר יהודית קוגל על הפניה זו); והשוו גם לכתב יד פרמה, דה רוסי 102 (כתיבה איטלקית, המאה החמש-עשרה). דף 20 ע"ב: 'עד שיעלה קפון רוטי בסולם אשר יעקב אבינו חלם'. שטיינשניידר הניח ש'בונארטי' הוא שמו של אדם (בדומה לשם משפחתו של האמן האיטלקי הידוע מיכלאנג'לו בואונרוטי).

7 ראו בנימין בר תקוה, סוגות וסוגיות בפיוט הפרובנסלי והקטלוני, באר שבע תשס"ט, עמ' 66.

8 שטר המכירה מופיע בכתב יד פריס, הספרייה הלאומית 207, דף 305 ע"ב: 'מודה אני החתום מטה... שמכרתי אל מאישטרי יאקוב שלמון ספר זה שיש בו פי' מ"ר דוד קמחי מתלים ואיוב... חתמתי שמי פה בחמשי בשבת עשירי לירח כסלו שנת קמ"א לפרט האלף השש למנין שאנו מונין כאן אויניון שלוש מרוואן'.

כפי שכתב שמשון בן יצחק בקולופון, כתב היד מכיל 'הפסקים והתשובות ושאלות ומנהגים ותפלות'. הפסקים הגיעו ממקומות שונים – אנגליה, גרמניה, צרפת וקטלוניה – ועל פי כתב יד זה כמה מהם כבר הועלו על הכתב בעבר.⁹ בדפים 93 ע"ב-101 ע"א מופיעה חטיבה של 'פסקים' אחרים ממונפלייר וממקומות לשון אוק ופרוונצא.¹⁰ פסקאות החטיבה ממוספרות בסימנים א עד קא, והיא מכילה כמה יחידות משנה:

א. שו"ת מן השמים לר' יעקב בן לוי ממרויש (דפים 95 ע"א, 96 ע"א-100 ע"א).¹¹ סימן יא (דף 95 ע"א) פותח: 'זה לשון שאלת הר' יעקב מווייריש ז"ל'. בתוך יחידה זו מובא קטע מספר ההשלמה לר' משולם בן משה מברדש למסכת עירובין, שבסופו (סימן יב, דפים 95 ע"ב-96 ע"א) קטע מספר ההשלמה למסכת גיטין.¹² בסימן יד (דף 96 ע"א) מופיעה הכותרת 'שאל הר' יעקב ב"ר לוי' ואחריה שאר סימני הספר (טו-פר). בסופם (דף 100 ע"א) כתוב: 'סימתי אילו התשובות שאלות על פי שאלת חלום מפי הרב הגדול החסיד והצדיק מרנא ורבנא המאור הגדול מהר"ר יעקב מווייריש זצק"ל בריך רחמנא דסייען'.

ב. תשובות גאונים המצויות במקורות אחרים.¹³

9 א. ספר תשב"ץ קטן לר' שמשון בר צדוק; ב. פסקים של מהר"ם מרוטנבורג (נדפסו מכתב יד זה על ידי משה הרשור, 'הלכות פסוקות של מהר"ם ב"ר ברוך מרוטנבורג', סיני נה [תשכ"ד], עמ' שיז-שכב [פורסם גם בגנוזות ב' (תשמ"ה), עמ' קל-קלד]); ג. פסקי ר' שלמה מוכרץ לונדון, פסקי ר' יצחק מקורביל ופסקי ר' יקר מביאנה (על כל אלה ראו בהמשך); ד. פסק של ר' יוסי מניקול שבאנגליה (נדפס מכתב יד זה על ידי [Benedict of Cecil Roth, 'Rabbi Berechiah of Nicole [Benedict of Lincoln], *Journal of Jewish Studies* 1 [1948], p. 79]; כל שנה מאשכנז' (נדפסו מכתב יד זה על ידי ישראל אלפנביין, 'מנהגים של כל השנה מאשכנז לרבינו יצחק מדורא', חורב י [תש"ח], עמ' 129-184).

10 סופה של החטיבה מצוין בדף 101 ע"א במילים 'עד כאן מצאתי מפסקי פרוונצא, בריך רחמנא דסייען'.

11 על 'שו"ת מן השמים' ראו ישראל מ' תא שמע, "שאלות ותשובות מן השמים": הקובץ ותוספותיו, כנסת מחקרים, ד, ירושלים תש"ע, עמ' 112-129; ספר שאלות ותשובות מן השמים להרה"ג יעקב ממרויש, מהדורת מ' גולדשטיין, לוד תשע"ז; Pinchas Roth, 'Responsa from Heaven: Fragments of a New Manuscript of "She'elot u-Teshuvot min ha-Shamayim" from Gerona', *Materia Guidaica* 15-16 (2010-2011), pp. 555-564.

12 ראו דניאל כ"ץ, דרכי פרשנות התלמוד של רבינו משולם בן רבי משה מברדש בחיבורו ספר ההשלמה, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, תשע"ג, עמ' 108-109.

13 סימן ז: 'תשובה שאלה לריש מתיבתא' (פורסם על ידי שמחה אסף, 'מגזני בית הספרים: תשובות גאונים', קרית ספר א [תרפ"ד-תרפ"ה], עמ' 125-126); סימן ח: 'יששאלת פרנס או חזן' (מופיע בספר האשכול, ב, מהדורת ח' אלבק, ירושלים תרצ"ח, עמ' 152: 'ובפסקא'); סימן ט: 'יששאלת מי שנצרך' (מופיע בספר שערי צדק: תשובות הגאונים, מהדורת נ' מודעי, שאלוניקי תקנ"ב,

ג. תשובות ראב"ד המצויות בספר 'תמים דעים'¹⁴.
 ד. שמונה-עשר פסקים, המפוזרים לאורך החטיבה כולה (סימנים א-ו, י, פה, צב-קא), ומתפרסמים להלן לראשונה.

2. כתב יד ירושלים, הספרייה הלאומית 8°90 (סימנו להלן ב).¹⁵ בכתב היד אין תאריך או שם מקום, ולפי הערכת צוות הספרייה הוא הועתק בביזנטיון במאה החמש-עשרה.¹⁶ עם זאת, ניתן לקבוע שהוא הועתק מכתב יד משנת 1393.¹⁷ הקונטרסים של כתב היד התפרקו במהלך הזמן; קונטרס אחד הוחזר אליו בספרייה הלאומית, אולם חלקים גדולים מכתב היד חסרים. בראש כתב היד כפי שהוא כרוך היום מופיע תוכן עניינים, שמתוכו ניתן לשחזר את המבנה המקורי ואת הפריטים החסרים. בין הפריטים המופיעים רק בתוכן העניינים נמצאים המעשים המתפרסמים כאן, שבמקור הופיעו בשני גושים: סימנים פח-צ, קא-קז, בדומה לכתב יד א. השוואת כתב יד ב (בעבר ובהווה) עם כתב יד א מגלה חפיפה רבה בין השניים, כששניהם מכילים (או הכילו) את החיבורים הבאים: תשובות הרשב"א; 'פסקי

דף לד ע"א); סימן יג: 'זכתב רבי האי גאון ז"ל מה ששאלת על רבים' (הובא בשם רב האי במשפט החרם לרמב"ן, מהדורת ח"ש שאנן, בתוך: חידושי הרמב"ן למסכת שבועות, מהדורת א' ליכטנשטיין, ירושלים תשל"ו, עמ' רצט).

14 סימנים פו-צא = תמים דעים, סימנים מ-מה (בתוך: תמת ישרים, מהדורת ב' מוטל, ויניציאה שפ"ב, דף ט ע"ב) = ראב"ד: תשובות ופסקים (לעיל, הערה 2), סימנים קא-קכב, קכד, קכו.

15 כתב היד היה בידי החיד"א, ונמכר לספרייה הלאומית בשנת 1920 על ידי אחד מצאצאיו, אברהם אזולאי. כאשר החיד"א מזכיר את כתב היד בספרו שם הגדולים (חלק שני, ליורנו תקמ"ו, דף עז ע"ב, ערך מהר"ר שלמה מלונדון), הוא כותב על כתב יד שהוא רק ראה; ואילו כשהוא מתייחס לחיבור 'איסור משהו' של ראב"ד, שהכיר כנראה מתוך אותו כתב יד, הוא כותב שהוא 'ישנו בידינו' (ליורנו תקל"ד, דף ג ע"א). לתיאורו של כתב היד ראו אסף, מגנזי (לעיל, הערה 13), עמ' 117; ספרן של ראשונים, מהדורת ש' אסף, ירושלים תרצ"ה, עמ' 187; יששכר יואל, רשימת כתבי היד העבריים הנמצאים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ירושלים תרצ"ד, עמ' 22-23.

16 כך לפי הקטלוג הממוחשב של הספרייה הלאומית. אצל אסף, מגנזי (לעיל, הערה 13), עמ' 125, הכתיבה מתוארת כ'קרובה לכתב רש"י'; ואצל יואל, רשימת (לעיל, בהערה הקודמת), עמ' 22: 'רבנית מזרחית, מאה י"ד-ט"ו'. אסף ציין שכתב היד כתוב על קלף ושהקונטרסים מורכבים מארבעה גיליונות, מבנה אופייני לכתבי יד ביזנטיים (ראו, Malachi Beit-Arié, *Dated Medieval Manuscripts*, Jerusalem 1981, p. 43; לצבינונו של הקודקס הביזנטי: היבטים קודיקולוגיים ופליאוגרפיים בכתבי היד העבריים מימי הביניים, עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"ח, עמ' 8).

17 כך עולה מן ההערה שבגיליון דף ע"א: 'אינו מהספר: בשנת קנ"ג מאלף ששי היה שנה שנייה לשמטה ול' שנים ליובל' (ראו אסף, מגנזי [לעיל, הערה 13], עמ' 117 הערה 1). הלשון 'אינו מהספר' מוכיחה שהסופר העתיק את ההערה כפי שהייתה לפניו בכתב היד, אך היה ברור לו שהיא אינה חלק מן החיבור המקורי.

פרוונצא' ובתוכם 'שו"ת מן השמיים'; פסקי ר' שלמה מכרך לונדון;¹⁸ פסקי ר' יצחק מקורביל;¹⁹ פסקי ר' יקר מביאנה;²⁰ וספר תשב"ץ קטן. קיימים גם הבדלים רבים בין שני כתבי היד, ויש בזה מה שאין בזה; אך לאור הדמיון הרב ביניהם, ושנת העתקת כתב היד שממנו העתיק כתב יד ב, סביר מאוד לקשור ביניהם. ניתן אף להעלות את ההשערה שהסופר שמשון בן יצחק העתיק שני כתבי יד הדומים מאוד זה לזה – את כתב יד א בשנת 1391, ואת מקורו של כתב יד ב כעבור שנתיים, בשנת 1393.

3. כתב יד אוקספורד 127° Opp. Add. (קטלוג נויבאוואר 2343) [סימנו להלן ג], הועתק בפרובנס במחצית השנייה של המאה הארבע-עשרה. התאריך המאוחר ביותר הנזכר בו מופיע בגט משנת 1354 (בדף 138 ע"ב: 'באחד בשבת בשנים ועשרים יום לחדש תמוז שנת חמשת אלפים ומאה וארבע עשרה לכריאת עולם למנין שאנו מנין כאן באברינגא²¹ מתא דיתבא על נהר איגיר²² ובמי בארות ומעינינות').²³ כתב היד מכיל מגוון רחב של ליקוטים בהלכה ובאגדה,²⁴ והפסקים המתפרסמים כאן נמצאים בדפים 43 ע"א-44 ע"ב.

4. כתב יד פרמה 3175 (דה רוסי 166, קטלוג ריצ'לר 1555) [סימנו להלן ד]. נעתק בפרובנס על קלף ונייר, עם סימני מים משנת 1387.²⁵ הפסקים המתפרסמים כאן מצויים בדפים 27 ע"ב-29 ע"א. כתב יד זה הוא שריד של כרך גדול, שחלק אחר

18 נדפסו מכתב יד זה על ידי מרדכי יהודה ליב זק"ש, 'פסקי הר"ש מלונדון', סיני יג (תש"ג-תש"ד), עמ' רג-רלה (ונדפס שוב בספרו מילי דמרדכי, ירושלים תשנ"ד, עמ' תקפג-תר).

19 על פסקים אלה ראו שמחה עמנואל, 'שברי לוחות: ספרים אבודים של בעלי התוספות, ירושלים תשס"ז, עמ' 198-207 (ובמיוחד עמ' 200 הערה 61).

20 פורסמו מכתב יד אחר על ידי משה הרשור, 'פסקי רבנו יקר מביאנא מתוך כתב יד', ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של... רבי חיים שמואלביץ, בעריכת 'י' בוקסבוים, ירושלים תש"ם, עמ' רפג-רצא.

21 Ernest Renan, 'Les rabbins français du Orange (בפרובנצ'לית: Aurenja). ראו Ernest Renan, 'Les rabbins français du commencement du quatorzième siècle', *Histoire Littéraire de la France*, vol. 27, ed. B. Hauréau, Paris 1877 (reprint Westmead 1969), p. 741.

22 הנהר מכוונה כיום Eygues או Aigue, ראו רנאן (לעיל, בהערה הקודמת), עמ' 741.

23 לתיאור כתב היד ראו תשובות הגאונים החדשות, מהדורת ש' עמנואל, ירושלים תשנ"ה, עמ' לח-מא; Adolph Neubauer, 'Ein Sammelwerk in der Bodlejana', *Israelitische Letterbode* 2 (1876-1877), pp. 177-182; 3 (1877), pp. 1-8 (הערה 4), עמ' 457-456.

24 חלקים רבים מכתב היד פורסמו במהלך השנים, למשל ראו רבינו אלעזר מטרשקון: פסקים וחליפת שו"ת עם רבותיו בפרובאנס, מהדורת ד' הולצר, ירושלים תשמ"א, עמ' 25-27; מאורות הראשונים, מהדורת ש"א שטרן, ירושלים תשס"ב, עמ' כא-כב (ושם ציונים נוספים), מב-מג, נא-נב, נג, נד-נה, פז-פט, קמב-קמד, קמו, רפד-רצב, שזו-שס, שפח-שצ.

25 ראו *Hebrew Manuscripts in the Biblioteca Palatina in Parma: Catalogue*, ed. B. Richler, Paleographical and Codicological Descriptions by M. Beit-Arié, Jerusalem 2001, pp. 469-470.

ממנו נמצא בכתב יד אוקספורד Mich. 563 (קטלוג נויבאוואר 1558), ויתר חלקיו אבדו.²⁶ תוכנו של הכרך היה זהה לתוכנו של כתב יד ג.

5. כתב יד קיימברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 539 (סימנו להלן ה). נעתק באיטליה במאה השש־עשרה בידי מספר מעתיקים, ומכיל מגוון רחב של חיבורים ורשימות בהלכה, בקבלה, בפרשנות המקרא, ועוד.²⁷ המעשים המתפרסמים כאן נמצאים בדף 134 ע"א-ע"ב.

6. כתב יד מוסקבה, הספרייה הממלכתית של רוסיה, אוסף גינצבורג 73 (סימנו להלן ו).²⁸ זהו ספר 'בעלי אסופות', שהועתק בכתיבה איטלקית בשנת 1511 על ידי שלמה בן יוסף גאליקו, כפי שכתוב בקולופון שבדף 82 ע"ב: 'סליקו דיני איסור והיתור לרבינו ירוחם עם מעט הגהות ביום החמשי שלשי לחדש שבט שנת לשמע אנקת אסיר' על ידי הצעיר שלמה בכמ"ר יוסף גאליקו זי"א'.²⁹

להבריל מכתבי היד שנזכרו עד כה, כתב יד זה אינו ליקוט אנונימי של מעתיק, אלא חיבור שכותרתו ומחברו ידועים. ר' יהודה בן יעקב די לאטש נולד במונפלייה בסביבות שנת 1225, ולמד אצל ר' שלמה מן ההר, ר' גרשום בן שלמה מבדרש ובנו ר' שמואל בן גרשום.³⁰ נינו, ר' יצחק בן יעקב די לאטש, כתב עליו: 'ואחריהם הרב

- 26 בנימין ריצ'לר, 'כתובי יד עבריים שנתפצלו', אסופות א (תשמ"ז), עמ' קמ.
- 27 ראו *Hebrew manuscripts at Cambridge University Library*, ed. Stefan C. Reif, Cambridge 1997, pp. 168-169; יצחק זימר, 'סדר הפוסקים לר' עזריאל טרבוט', סיני עו (תשל"ה), עמ' רלז-רנב.
- 28 שניאור זק"ש, 'תקונים שונים לדברים חדשים גם ישנים', המגיד יב (תרכ"ט), גיליון 51, עמ' 405-406 (ט"ז בטבת תרכ"ט, 30 בדצמבר 1868).
- 29 הגיעו לידינו שלושה כתבי יד נוספים שהעתיק שלמה גאליקו: כתב יד מוסקבה 302, דפים 2-22 ('אותות השמים' לאריסטו, הועתק בשנת 1510); כתב יד אוקספורד 1268 (לקט חיבורים בפילוסופיה ומדע, הועתק בשנים 1518-1520); וכתב יד סנקט פטרבורג, המכון ללימודים מזרחיים B 174 (הועתק בשנת 1514 בכפר וילמפנטה שבאזור מנטובה), המכיל חיבורים באסטרונומיה שהועתקו גם בידי אביו, יוסף גאליקו (כתב יד ששון 476, שכיום ידוע רק על מיקום חלקו השני: אוניברסיטת פנסילבניה, אוסף שיינברג LJS 204). על משפחת גאליקו, מהמשפחות הוותיקות ביהדות איטליה, ראו אריק (יצחק) זימר, 'ידיעות ביוגרפיות על יהודי איטליה מעטו של אברהם גראציאנו', קרית ספר מט (תשל"ד), עמ' 442 הערה 11; מאיר בניהו, יוסף בחיירי: מרן רבי יוסף קארו, ירושלים תשנ"א, עמ' רנט.
- 30 ראו בנימין זאב בנדיקט, 'מבוא לספר בעלי אסופות', מרכז התורה בפרובאנס, ירושלים תשמ"ה, עמ' 105-132. חלקים קטנים של החיבור, מכ"י מוסקבה, פורסמו על ידי יגאל יאיר רווח, 'בעל האסופות', נתיבות תורה א (תשנ"ב), עמ' י-סא (מתוך דין יום טוב); ב (תשנ"ג), עמ' לט-נג (מתוך דין קדרה).

הגדול זקנינו הרב ר' יהודה ב"ר יעקב לבית לאטש חבר חבורים ופסקים, וחבר ספר קטן מעט הכמות ורב האיכות, דרך שאלות ותשובות, וקראו בעלי אסופות.³¹ 'בעלי אסופות' הוא ליקוט של פסקים מתוך מקורות קודמים, כפי שרומז שמו, וכדברי בנדיקט: 'המחבר שמר על המטרה שהעמיד לעצמו בספר זה, להיות מבעלי אסופות בלבד, ואישיותו כמעט שאינה מובלטת בספר'.³² את המקורות שאסף סידר ר' יהודה די לאטש בפרקים, לפי נושאים שונים בהלכה (דין קדרה', 'דין יין נסך' ועוד). ספר זה נתחבר, ככל הנראה, זמן לא רב לאחר פטירת ר' גרשום מברדש בשנת 1265.³³

ייתכן שלפני גאליקו עמד כתב היד המקורי של 'בעלי אסופות'.³⁴ מסתבר שגם את מפתח העניינים המופיע בסוף הספר העתיק גאליקו מכתב היד שעמד לפניו, משום שהמפתח מכיל סימנים שאינם מופיעים כלל בכתב היד. לדוגמה, לפי המפתח 'דין קדרה' מכיל כ"ו סימנים, ואילו בגוף הספר הוא מסתיים בסימן כא, וחמשת הסימנים החסרים, כב-כו, מצויים בין המעשים שמתפרסמים להלן (צה-צט).³⁵

אחידות הקובץ

כל שמונה-עשר המעשים המתפרסמים להלן מצויים בכתב יד א, אך הם מופיעים בו לצד מקורות אחרים, כפי שתואר לעיל. על מנת לשקף באופן מדויק את סדר הופעתם בכתב יד זה, המהווה נוסח בסיס לפרסום הנוכחי, נשמרו במהדורה שלהלן מספרי הסימנים כפי שהם בכתב היד. למרות פיזורם של המעשים לאורך כתב היד, סביר להניח שהם מהווים קובץ אחיד שנוצר בבית המדרש במונפלייה באמצע המאה השלוש-עשרה.

חמישה מן המעשים (סימנים צה, צו, צז, צט, ק) מצויים בכל ששת עדי הנוסח

31 סדר הקבלה... לרבנו מנחם המאירי... ושערי ציון לר' יצחק די לאטיש, מהדורת ש"ז הבליון, ירושלים תשס"ו, עמ' 175.

32 ראו בנדיקט, מבוא (לעיל, הערה 30), עמ' 109.

33 ישראל מרדכי פלס, 'דין פתילות חנוכה על פי כת"י מאת רבנו גרשום ב"ר שלמה מברדש בעל ה"שלמן" וזקנו רבנו אשר מלוניל בעל "המנהגות"', המעין מז (תשס"ז), עמ' 3-10.

34 בריני טרפה סימן טו (כ"י מוסקבה דף 19 ע"א), נמצאות שתי הגהות שלגביהן כותב הסופר 'הגהה אשר מצאתי בספר שהעתקתי מבחוץ בזה המקום... הגהה אחרת אשר כתובה מבחוץ'. בשתי ההגהות מצוטטים מקורות אופייניים לספר (הראב"ד וספר האורה) ולכן ייתכן שהן נוספו בידי המחבר עצמו, שרשם אותן בגליון.

35 מספר סימנים חסרים גם ב'דין יין נסך' (אחד מהם נמצא כנראה אצל יהושע בועז ברוך, שלטי הגבורים) ובתוך הלכות רב אלפס, סביונטה ש"ד-שט"ו, דף שסא ע"א: 'וכן כתב הראב"ד ז"ל בתשובת שאלה הני בקבוקי שאמרת[ן] כמדומה[ן] אני שהן הברילש' [דין יין נסך סימן לה במפתח, אבל בפנים הספר אינו מופיע]. בסוף המפתח, בדף 76 ע"א, כתוב: 'כל סימני הספר רמ"ו וסימן מקטרת[ן] מו"ר ולבונה וגו'', ויש להניח שמשפט זה נכתב בידי המחבר.

שנסקרו לעיל; ושלושה מעשים נוספים (סימנים ג, ד, ה) נמצאים בכל כתבי היד למעט ספר 'בעלי אסופות'. סימן צח נמצא בארבעה כתבי יד (א, ב, ג, ד), וסימן קא נמצא בשלושה (א, ב, ה). יתר הסימנים (א, ב, ו, י, פה, צב-צד) השתמרו רק בכתב יד א ורובם ברשימת הסימנים של כתב יד ב. הטבלה הבאה מציגה את פריסת המעשים בכתבי היד השונים.

כתב יד א	כתב יד ב	כתב יד ג	כתב יד ד	כתב יד ה	כתב יד ו
מעשה 1	סימן א				
2	ב				
3	ג	פח	צג	דף 28 ע"ב	דף 134 ע"ב
4	ד	פט	צד	דף 28 ע"ב	דף 134 ע"ב
5	ה	צ	צה	דף 28 ע"ב	דף 134 ע"ב
6	ו	צא	צו	דף 29 ע"א	
7	י	פח			
8	פה	צד			
9	צב	צח			
10	צג	צט			
11	צד	ק			
12	צה	קא	צב	דף 28 ע"ב	דף 134 ע"ב
13	צו	קב	פט	דף 28 ע"א	דף 134 ע"א
14	צז	קג	צ	דף 28 ע"א	דף 134 ע"א
15	צח	קד	פו	דף 27 ע"ב	
16	צט	קה	פז	דף 28 ע"א	דף 134 ע"א
17	ק	קו	פח	דף 28 ע"א	דף 134 ע"ב
18	קא	קז			דף 134 ע"א

בין כתבי היד ישנם שני זוגות דומים מבחינת המעשים שהכילו: אב, גד. שני כתבי יד (ב, ו) אינם מכילים את נוסח המעשים, אלא רק את כותרותיהם. מדובר במספר רב יחסית של עדי נוסח, שלא כולם תלויים זה בזה, המשמרים חלקים מאוסף המעשים כחטיבה מגובשת. מכאן ניתן להסיק שמדובר באוסף מקורי של פסקים שנוצרו בידי עורך אחד, ולא במקבץ מקרי של פסקאות שהגיעו ממקורות שונים.

עיון בתוכן המעשים מלמד גם הוא על אחדות. הנושאים ההלכתיים הנידונים כמעט בכל המעשים הם מהלכות כשרות המאכלים - הפרשת חלה, בשר בחלב וטריפות. לגבי ארבעה מעשים כתוב שהתרחשו 'בהר', כלומר במונפלייה. חכמים תושבי מונפלייה אינם מופיעים תדיר בספרות ההלכה, אך במעשים אלה הם מוזכרים

כמה וכמה פעמים. ר' שלמה מן ההר, שתשובתו הארוכה פותחת את הקובץ, ומוזכר גם במעשים נוספים, פעל במחצית הראשונה של המאה השלוש-עשרה.³⁶ ר' דוד בן ראובן, מחכמי מונפלייה שהתכתב עם הרשב"א, מופיע בשני מעשים (צז-צח).³⁷ כאחד מהם (צז) הוא התווכח עם ר' אברהם, שיש לזהותו כנראה עם ר' אברהם מן ההר, אשר עזב את מונפלייה לפני סוף המאה השלוש-עשרה ונפטר אחרי שנת 1314.³⁸ ר' אליה הלוי מופיע בתור פוסק הלכה (סימנים ג, צה, צו), ונראה שהוא ר' אליה המוזכר בדברי ר' אלעזר מטרשקון.³⁹ דמויות נוספות מופיעות במעשים בתור מקורות סמכות מן העבר: הרמב"ם (שנפטר בשנת 1204), ור' ברוך בעל 'ספר התרומה' (שנפטר בשנת 1211).⁴⁰ ספר 'בעלי אסופות' (=כתב יד ו), המכיל כמה מן המעשים, נתחבר במונפלייה סביב שנת 1270. מנתונים אלה עולה שהמעשים הללו התרחשו כולם במונפלייה באמצע המאה השלוש-עשרה, והם נאספו לקובץ לפני 1270.

בכתב יד א דף 93 ע"ב, בראש החטיבה הכוללת את אוסף המעשים יחד עם חומרים הלכתיים נוספים מדרום צרפת, מופיעה הכותרת: 'אתחיל פסקים אחרים והוראות ותשובות שאלות אשר לקטתי פסקים אחרים ממונפלייר וממקומות לשון אוק ופרוונצא'.⁴¹ אין לדעת עד כמה דייק הסופר בניסוח הכותרת, אבל ייתכן שהמילים

36 ראו פנחס רוט, 'הלכה וביקורת בדרום צרפת: ר' דוד בן שאול על הלכות יין נסך', תרביץ פג (תשע"ה), עמ' 440.

37 שאלות ותשובות הרשב"א, מהדורת א' זלזניק, ירושלים תשנ"ז-תשס"ה, א, סימנים סג-ססה, עמ' קסח-קעג; סימן כד, עמ' יד-טז; וראו גם מובאה ממנו בפירוש הר"ן לרי"ף (בתוך הלכות רב אלפס, תענית ט ע"ב). ייתכן שהוא ר' דוד בונפיד תלמיד הרמב"ן, ראו חידושי רבינו דוד בר ראובן בונפיד על מסכת פסחים, מהדורת א' שושנה, ירושלים תש"ם, עמ' 11-12.

38 ראו עליו: Henri Gross, *Gallia Judaica: Dictionnaire géographique de la France d'après les sources rabbiniques*, Paris 1897, p. 607; ישראל מ' תא שמע, הספרות הפרשנית לתלמוד באירופה ובצפון אפריקה: קורות, אישים ושיטות, ב, ירושלים תשס"ד, עמ' 157-158; פנחס רוט, חכמי פרובנס המאוחרים: הלכה ופוסקי הלכה בדרום צרפת 1215-1348, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשע"ב, עמ' 130-142.

39 הולצר הציע שהוא ר' אליהו בן יצחק, סבו של ר' יהודה די לאטש, ראו רבינו אלעזר מטרשקון (לעיל, הערה 24), עמ' 16.

40 ישראל מ' תא שמע, 'ברוניקה חדשה לתקופת בעלי התוספות מחוגו של ר"י הזקן', כנסת מחקרים, א, ירושלים תשס"ה, עמ' 127-129; שמחה עמנואל, 'ואיש על מקומו מבואר שמו: לתולדותיו של ר' ברוך בר יצחק', תרביץ סט (תש"ס), עמ' 433; יואל פרידמן, ספר התרומה לרבנו ברוך ב"ר יצחק: מגמות, מבנה ונוסח, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשע"ג, עמ' 225-233.

41 הביטוי 'לשון אוק' הוא תרגום מדויק של המונח הצרפתי Languedoc, שהופיע לראשונה במסמך משנת 1291 ונכנס לשימוש במהלך המאה הארבע-עשרה. ראו Philippe Contamine, 'La royauté française à l'origine de la patria occitana', *Identité régionale et conscience nationale en France et en Allemagne du Moyen Âge à l'époque moderne*, eds. R. Babel

'פסקים אחרים ממונפלייר' מכוונות לאוסף המעשים הזה. ר' יצחק בן מרדכי קמחי רמז באחת מתשובותיו לסימן צח בכתב יד זה, בכותבו: 'הורו פוסקים בהר ובבקעת יריחו'⁴² (כתב יד פריס, הספרייה הלאומית 1391, דף 102 ע"א). נתונים אלה תומכים בהנחה שקובץ המעשים כולו מקורו במונפלייה.

תשובותיו של ר' שלמה מן ההר (סימנים א-ב) מצויות רק בכתב יד א. הן מופיעות בעוד שני ספרי הלכה מפרובנס - 'ספר המאורות' (סימנו להלן ז) לר' מאיר בן שמעון המעילי, שהתגורר בנרבונה במאה השלוש-עשרה, ו'ספר מיישיר' (סימנו להלן ח) לר' יעקב בן משה מבניולש, שפעל באוויניון וסביבתה באמצע המאה הארבע-עשרה.⁴³ הימצאות תשובותיו של חכם זה מחכמי מונפלייה (ר' שלמה מן ההר) באותה חטיבה בכתב יד א שבה נמצאו שאר המעשים ממונפלייה, מחזקת את ההנחה שמדובר בקובץ מקורי שמכיל חומרים ממונפלייה בלבד (או שאלה מובאות מתוך קובץ כזה).

עורך הקובץ המקורי ישב מן הסתם במונפלייה, לפחות בזמן התרחשות האירועים המתוארים בו אם לא כשערך את תיאור המעשים.⁴⁴ את זמנו ניתן ללמוד מהביטוי החוזר 'מעשה בא לפנינו', ומכך שהוסיף לשמו של ר' דוד בן ראובן את התואר 'יצ"ו (ישמרהו צורו ויחיהו), המעיד על העלאת הדברים על הכתב כאשר ר' דוד בחיים. במעשה צח מופיע הביטוי 'ומה שכתבנו למעלה', המעיד על מודעות הכותב לדברים שכתב מוקדם יותר באותו מעשה. מכאן שתיאורי המחלוקות שמופיעים במעשים משקפים את ההווי של בית המדרש במונפלייה בשנים אלה.⁴⁵ היה זה מקום שהובאו אליו שאלות מעשיות, וישבו בו תלמידי חכמים בעלי שיעור קומה, כאשר ר' אליה

and J. Moeglin, Sigmaringen 1997, pp. 207–217 (תודתי נתונה לד"ר יהודית קוגל על הפניה זו). לאור זאת מסתבר שהמעתיק הוא שניסח את הכותרת, בשלהי המאה הארבע-עשרה.

42 בקעת יריחו הוא כינוי לעיר לונלי.

43 ספר המאורות: כתב יד מוסקבה, אוסף גינצבורג 525, דפים 261 ע"ב–262 ע"ב; ראו ספר המאורות וספר ההשלמה: מועד קטן וחולין, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשכ"ד, עמ' רלז-רמא. ניתן לזהות בו את שני הסימנים לפי הכותרת: 'זה לשון הרב ר' שלמה ב"ר אברהם ז"ל שכתב על מעשה שבא לפניו במונפלייר' (עמ' רלז). ספר מיישיר: כתב יד לונדון, הספרייה הבריטית Or. 2705, דפים 27 ע"א–29 ע"ב; ראו שיטת הקדמונים על מסכת חולין, א, מהדורת מ"י בלוי, ניו יורק תשמ"ט, עמ' מ-מג (תחת הכותרת 'חיבור איסור והיתר'). דף אחד חסר בכתב היד של ספר המאורות (אחרי דף 261), ובלוי השלים את החסר על פי ספר מיישיר.

44 האמירה שהמעשים התרחשו 'בהר' משקפת אולי את מקומו האחר של העורך בשלב עריכת הדברים. על מעבר תלמידי חכמים מלנגדוק לפרובנס לקראת סוף המאה השלוש-עשרה ראו רוט, חכמי (לעיל, הערה 38), עמ' 188–189.

45 כתב יד א, סימן ה: 'זכי האי עובדא בא בעיר מונפלייר, והתירו ה"ר שלמה ב"ר אברהם ז"ל, והיה שם מי שחלק עליו; סימן צז: 'ונשאלה שאלה... ונחלקו בזה החכמים כי ה"ר אברהם היה אוסר... ונחלק עליו ר' דוד בכה"ר ראובן'; סימן צח: 'נשאלה שאלה בהר... והתירו חכמי ההר... אך ר' דוד חלק עליהם... אך רבו המתירין'. לניסיון לתאר את הווי בתי המדרש של

הלוי, ר' דוד בן ראובן ור' שלמה מן ההר מופיעים יחד עם קבוצה בלתי מובחנת של 'חכמים'. כבר במאה השתי-עשרה בנימין מטודלה כתב שבמונפלייה נמצאים 'בתי מדרשות קבועות לתלמוד';⁴⁶ ולאחרונה התגלו שם שרידיו של בית הכנסת ובו מספר חדרים, ואפשר שאחד החדרים הללו שימש כבית מדרש.⁴⁷

מן המעשים ניתן ללמוד גם משהו על הספרייה ההלכתית ששימשה את חכמי מונפלייה באמצע המאה השלוש-עשרה. משנה תורה לרמב"ם נזכר פעם אחת (סימן צה); ו'ספר התרומה' לר' ברוך בן יצחק נזכר בשני מעשים (צה, צו) ונרמז פעם נוספת (ה: 'ואמרו חכמי צרפת'), והדברים שמובאים בשם ספר זה אינם ציטוטים מדויקים מתוכו, והדברים מסוכמים או מנוסחים מחדש. ייתכן שצורת הבאה זו היא סימן להיכרות קרובה של יושבי בית המדרש המקומי עם הספר, שבעקבותיה הם לא נזקקו ליותר מאשר רמיזה לדבריו.⁴⁸

לצד אוסף מגובש זה של שמונה-עשר מעשים, בחלק מכתבי היד מופיעים גם מעשים נוספים, שהגיעו כנראה ממקורות אחרים. לדוגמה, בכתב יד ג מופיע מעשה שהתרחש בדרש, שאינו מופיע במקור נוסף;⁴⁹ ובראש רצף המעשים בכתב יד ה מופיע מעשה ממונפלייה, המופיע גם ב'בעלי אסופות' (כתב יד ו), ומשם הועתק לכתבי יד גד. למרות דמיונו של מעשה זה למעשים שבקובץ המתפרסם כאן, ולמרות

- דרום צרפת בימי הביניים על פי מקורות שונים ראו חביבה פריה, השם והמקדש במשנת ר' יצחק סגי נהור: עיון משווה בכתבי ראשוני המקובלים, ירושלים תשס"א, עמ' 14-19.
- 46 ספר מסעות של ר' בנימין ז"ל, מהדורת מ' אדלר, לונדון תרס"ז, עמ' ג. לסקירה כללית על חיי התורה במונפלייה ראו Simon Schwarzfuchs, 'La communauté juive de Montpellier au XIIIe et au début du XIVe siècles dans les sources hébraïques', *Les Juifs à Montpellier et dans le Languedoc à travers l'histoire du Moyen Age à nos jours*, ed. C. Iancu, Montpellier 1988, pp. 99-112.
- 47 דניאל ינקו-אגו, 'רחוב הבאראלרי מספר 1: מבני ציבור של הקהילה היהודית במונפלייה', תימורה: קובץ מאמרים באמנות יהודית, בעריכת ב' יניב, רמת גן תשס"ו, עמ' 41-46. האפשרות לזהות את אחד מבתי הכנסת כבית מדרש הועלתה על ידי ינקו-אגו, אך היא העדיפה את האפשרות שמדובר בחדרים נפרדים עבור גברים ונשים, ראו Danièle Iancu-Agou, 'Le centre culturel medieval de Montpellier (France)', *Le patrimoine juif européen*, ed. M. Polonovski, Paris 2002, p. 290.
- 48 לחיבור הלכתי נוסף מדרום צרפת המסתמך רבות על ספר התרומה ראו רוט, הלכה (לעיל), הערה 36), עמ' 439-463.
- 49 בסימן צא: 'מעשה היה בעיר בדרש שנשחטה אווזא ביום טוב ולא נשחט לא הקנה ולא הושט כלל, ואמרו חכמים בגמרא שצריך לשחוט הקנה והדר ליהפכיה לושט אם נקב אם לאו, וחכמי בדרש נחלקו אם מותר לחזור ולשחוט ביום טוב מספק, ובספר השלמן אוסר שמא תמצא נבלה, ואם תאמר אם כן כל בהמה תאסר לשחוט שמא תמצא טרפה י"ל דאזלינן בתר רובא, אבל הכא דאתיליד בה ריעותא אסור לשחוט מספק. אך לפי מה שכתב הר"ם במז"ל בהלכות מותר לשחטה ביום טוב ודוק ותשכחן. ע"כ'.

ייחוסו של המעשה למונפלייה, מספר עובדות מלמדות שהוא אינו שייך לקובץ המעשים. להלן נוסח המעשה, כפי שהוא מופיע בכתב יד ו:50

מעשה בא בעיר הזאת⁵¹ הביאו⁵² דגים בי"ט אחרון של פסח הסמוך לשבת מלפניה. ושאלו עליהם אם מותר לבשלן היום ולאכלן למחר, ואע"ג דבאו מחוץ לתחום, 'הבא בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר' (עירובין מ ע"א; ביצה כה ע"א). ואסרו לפי שהוא ספק מוכן, דשמא היום [נצודו]⁵³ וספק מוכן אסור אפי' לטלטל דהלכה כר' יהושע דספק מוכן אסור אפי' לטלטל.⁵⁴ ועוד כי שבת וי"ט קדושה אחת הן ונולדה בזה אסורה בזה.⁵⁵ והיה שם החכם⁵⁶ ר' אשר בר'⁵⁷ משולם ז"ל [והכריע]⁵⁸ הדבר להתר לפי שיש בו תרי ספיקי. חדא דשמא מאתמל [איתצודו]⁵⁹ ונולדה בזה מותרת בזה,⁶⁰ ומותרין היום אפי' שבאו חוץ לתחום בכדי שיעשו לישראל אחר, לאותו ישראל נמי מותר לבשלן דאיסור חוץ לתחום לית בה מוקצה.⁶¹ ואם ת"ל דהיום נצודו, שמא היום חול וחול מכין לשבת ואין בהם משום אסור מוקצה. וכיון דאנן ידעינן בקיבועא דירחא⁶² ומצינו דהלכו רבנן לקולא בי"ט שני לגבי מת ולגבי אבלות לדעת הגאונים,⁶³ ולגבי חולה דאמרינן 'אמימר גופיה כחל עינא ביומא טבא די"ט'⁶⁴ שני דרבנן (ביצה

- 50 כ"ו, ו, דין יום טוב סימן יט, דף 4 ע"א; כ"י ג סימן קב, דף 45 ע"א; כ"י ד דף 29 ע"ב; כתב יד ה דף 134 ע"א.
- 51 בעיר הזאת] ה: בהר.
- 52 הביאו] ג, ד: בגוי שהביא. ה: שהביאו גוים.
- 53 *נצודו] ג, ד, ה. ו: עצרת.
- 54 ראו ביצה כד ע"א.
- 55 ראו ביצה ד ע"א.
- 56 החכם] ג, ד נוסף: הגדול.
- 57 בר'] ג, ד: בכהה"ר.
- 58 *והכריע] ג, ה. ו: והכריעו.
- 59 *איתצודו] ג, ד, ה. ו: נצודו.
- 60 ראו ביצה ד ע"ב.
- 61 השוו אל 'הלכות יום טוב מלשון החכם ר' אשר בה"ר משולם זצ"ל' (תמים דעים [לעיל, הערה 14], סימן קכ, דף כג ע"ב): 'הבא בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר, פירוש כיון דלא משום מוקצה איתסר אלא משום גזרה'. ראו חידושי ר' יהונתן מלוניל למסכת ביצה, מהדורת ר"ה פרוש, ירושלים תשע"ו, עמ' קלח והערה 39.
- 62 הלכות רב אלפס, סוכה כא ע"א.
- 63 השוו אל תמים דעים [לעיל, הערה 61]: 'ומשום הכי אי אתרעי מילתא לאיניש בי"ט שני ... מחייב למיתב באבלות וכ"ש שחייב בקריעה'.
- 64 *ביומא טבא די"ט] ג, ד, ה. ו: בי"ט.

כב ע"א),⁶⁵ ו'במקום צערא לא גזרו רבנן' (כתובות ס ע"א). והרצה⁶⁶ הדברים לפני גדולים אשר בכאן⁶⁷ ולא רצו להתיר הדבר, אע"פ שנראה הדבר להתר⁶⁸ לא רצו לזלזל ב"ט שני.⁶⁹

הדמות המרכזית במעשה זה הוא ר' אשר בן משולם מלוניל, שנפטר בסוף המאה השתים-עשרה. כפי שראינו לעיל, הדמויות המוזכרות בקובץ המעשים פעלו באמצע המאה השלוש-עשרה, ומכאן שמעשה זה קודם לקובץ בכמה עשרות שנים. בנוסף, בשני כתבי יד (גד) מצוין שהמעשה הועתק מתוך ספר 'בעלי אסופות', דבר שלא צוין לגבי אף מעשה אחר בקובץ.

התקנת המהדורה

סימני כתבי היד המשמשים במהדורה:

- א - אוקספורד Mich. 854 (קטלוג נויבאוואר 781): פסקים.
- ב - ירושלים, הספרייה הלאומית 8°90: פסקים.
- ג - אוקספורד Opp. Add. 4°127 (קטלוג נויבאוואר 2343): פסקים.
- ד - פרמה 3175 (דה רוסי 166, קטלוג ריז'לר 1555): פסקים.
- ה - קיימברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 539: פסקים.
- ו - מוסקבה, הספרייה הממלכתית של רוסיה, אוסף גינצבורג 73: ר' יצחק דה לאטש, ספר 'בעלי אסופות'.
- ז - מוסקבה, הספרייה הממלכתית של רוסיה, אוסף גינצבורג 525: ר' מאיר המעילי, 'ספר המאורות'.
- ח - לונדון, הספרייה הבריטית Or. 2705: ר' יעקב מבניולש, 'ספר מיישיר'.

הפרסום הנוכחי מיוסד על כתב יד א, המכיל מעשים ממונפלייה בלבד, המרוכזים בחטיבה מוגדרת, שכן כתבי היד האחרים מכילים מעשים ממקורות אחרים. מלבד זאת, ישנה בכתב יד א תופעה חשובה: בסימן צח כתוב 'כך כתוב' הר"ר דוד יצ"ר, כאשר בכתבי יד גד מופיעה ברכת המתים ז"ל'. דרכם של מעתיקי כתבי יד עבריים לעדכן את הברכה ולהמיר ברכת חיים במתים ולא להפך, ומכאן שהנוסח של א קודם

65 אך בהלכות יום טוב (תמים דעים [לעיל, הערה 61]): 'ונראה לי דוקא מכחיל עינא דשרי ב"ט מפני שצורך כל נפש הוא, שאף הבריא' עצמם דרכן לכהול כחול עיניהם לחזק מאור עיניהם, אבל צרכי חולה אין נעשין אלא ע"י ע"א'.

66 והרצה ה: והרצו.

67 בכאן ג, ד: היו הנה. ה: בלוניל.

68 להתר ג, ד נוסף: והראיות אשר הביא היו טובות ונכוחות בכל זאת.

69 שני ג, ד נוסף: כל זה מספר אסופות. ה נוסף: וצ"ע.

יותר, ומשקף את עריכת קובץ המעשים בתוך תקופת חייו של ר' דוד בן ראובן. עדיפות הנוסח של א, וקרבתו למעשה ידיו של עורך הקובץ, משתקפת גם במספר תופעות לשוניות: כאשר בכתב יד זה כתוב 'מעשה בא לידינו' בגוף ראשון, בכתבי יד גד מופיעה לשון אישית פחות - 'מעשה' או 'מעשה היה'; כתב יד א מביא את הצורה 'תשובה שאלה', ואילו בכתבי יד גד מופיע הצירוף הנפוץ יותר 'תשובת שאלה'. ערכתי שינויים בטקסט של כתב יד א על פי כתבי היד האחרים, וחריגה מנוסח א מצוינת בכוכבית * בשינויי הנוסח. כאשר מדובר בתיקון או בתוספת - הם מסומנים בנוסח הפנים בסוגריים מסולסלים {} בליווי הערה בשינויי הנוסח. כאשר מדובר במחיקה - הדבר אינו ניכר בנוסח הפנים אלא רק בשינויי הנוסח. כאשר מופיע בטקסט ציטוט מדויק - המקור מוזכר בתוך הטקסט; וכאשר מדובר בציטוט לא מדויק או באזכור בלבד - המקור מובא בהערת שוליים. מסומנים בטקסט שני סוגי הערות: שינויי הנוסח מסומנים באותיות זעירות, והערות כלליות מסומנות במספרים זעירים.

מהדורה

דף 93 ע"ב

אתחיל פסקי' אחרי' והוראות ותשובות שאלות אשר לקטתי. פסקי' אחרים ממונפליר וממקומו' לשון אוק ופרוונצא.

א. דף 93 ע"ב

מעשה היה במונפלייר^{70א} שנמצאת בהמה טריפה אחר שהכשירה הבודק, שלא בדק יפה יפה, ולא נודע באיזה כבש היתה. נמצא שכבש אחד אסור מעורב בין הכבשים. וכבר היה נמכר אחד מהם וניטל משם ונאכל. והתירו את כלם מכמה טעמים. האחד מפני שסמכנו⁷¹ על תלמוד ערוך שבידינו, וכן פסקו כל הגאונים וכל הרבנים וכל בני הוראה,⁷² דכל דבר שהוא בעין הוא מין במינו חד בתרי בטיל, שלא נזכר ששים לבטול⁷³ בתלמוד אלא בדבר המתבשל בקדירה שמתפשט הטעם בכל הקדירה.⁷³ ואלו מין שאינו מינו היה' נותן טעם יהיה אסור מן התורה, דטעם כעקר מן התורה דילפי' מגיעולי' גוים.⁷⁴ ולפיכך אסור כל נותן טעם במין במינו עד ששים, אטו מין שאינו מינו הואיל ודמו אהדדי, דשניהם אינם בעינים ש(כ)בר' נמוחו.⁷⁵ אבל מן התורה כל מין במינו ברובא.⁷⁶ והכי אסיקנא במסכ' זבחי' פ' כל התערובות (זבחים עט ע"א) 'אמ' רבא אמור רבנן בטעמ' ואמור רבנן ברובא מין בשאינו מינו בטעמ' מין במינו ברובא. ומן התורה אמרי' מין במינו ברובא בכל ענין, אבל מדרבנן מין במינו דנתבשל בעינין ששים משום גזירה דשאינו מינו, דהכי אסיקנא' רבא במסכ' חולין⁷⁵ אמור רבנן בששים היכא דליכא לפילא למטעמיה או מין במינו דליכא למיקם אטעמ' בששים. וחומרא דרבנן היא דהא אמרי' בפ' גיד הנשא⁷⁶ דגמר ששים ומאה מזרוע בשלה, ומקשי ששים ומאה לא נגמר מיניה דחדוש הוא שהוא היתר הבא מכלל אסור, ומשני אטו אנן לקולא קא גמרי' לחומרא קא גמיר דמדאוריית' חד בתרי בטיל. מכאן למדנו דמין במינו אפי' בנתבשל דבר תורה ברובא ורבנן גזרו בששים אטו מין שאינו מינו, אבל

^א במונפלייר: ז: בעיר הזאת. ח: בהר. ^ב האחד מפני שסמכנו: ח: הנה אמת סמכנו. ^ג תלמוד ערוך שבידינו: זח: פסק המקובל בידינו מרבתינו. ^ד וכן פסקו... הוראה: זח - חסר. ^ה לבטול: זח - חסר. ^ו *היה: ח. א: נותן היה. ז: היה והוא. ^ז *שכבר: כך צריך להיות. א: שתבר. ^ח הואיל ודמו... נמוחו: זח - חסר. ^ט ברובא: ח: בטל ברוב.

- 70 תשובה זו היא של ר' שלמה מן ההר, והיא מופיעה בספר המאורות למסכת חולין (לעיל, הערה 43), עמ' רלז-רמא.
- 71 ראו חולין צט ע"א.
- 72 ראו ראב"ד: תשובות ופסקים (לעיל, הערה 2), סימן רח, עמ' רנג.
- 73 ראו חולין צז ע"ב.
- 74 ראו נזיר לו ע"ב.
- 75 ראו חולין צז ע"א.
- 76 ראו חולין צח ע"ב.

כשהוא בעין ונתערב כעין חתיכה בין החתיכות ואין מכירה אזלינן בתר רובא. וחד בתרי בטיל דלא שייך לשער בששים בדבר שהוא עומד בעצמו לפי⁷⁶ שאינו מתפשט איסורו. הילכך סמכינן בדינא⁷⁷ דאורית' דחד בתרי בטיל משום דליכא למיגזר אטו מין בשאינו מינו שהוא בעין ונכר להדיא, {הלכך}⁷⁸ אזלינ' אדינא דאורית' ואפסק דרבא בפר' התערובו' (זבחים עט ע"א) 'דאמור רבנן ברובא ואמור רבנן', ר"ל אף רבנן מודים בזה שלא הוסיפו בזה כלום. "ודווק' בדבר שהוא בעין שלא נתבשל כי היכי דלא תיקש' דרבא אדרבא מפסקא דחולין (חולין צז ע"ב) דאמ' רבא מין במינו 'דליכא למיקם אטעמ' בששים, דההוא דוקא אסר בנתבשל' ומפני שמתפשט האיסור בכל הקדירה ומשום גזירת מין ושאינו מינו וכדאמרינ'. הילכך הני כבשים, שהן בעין ואחד מהם אסור ונתערב בשנים של היתר, חד בתרי בטיל. ואף באיסורין מצאנו כן שמבטלין ברוב כדאמרי' 'הפגול והנותר והטמא שבללן זה עם זה ואכלן פטור ש"מ תלת, ש"מ איסורין מבטלין זה את זה וש"מ חד בתרי בטיל וש"מ התראת ספק לא שמה התראה' (זבחים עח ע"א).⁷⁹

ואם יבא בעל דין לחלוק ויאמר⁸⁰ הרי הכבש האסור" הוא חשוב והוא מ'את שדרכו לימנות' (חולין ק ע"א ועוד), דהשת' חתיכה אחת את שדרכו לימנות לעשירים 'הואיל וראוית להתכבד בהן לפני האורחין' כדאית' בחולין (חולין ק ע"א), כבש שלם מבעיין. תשובת דבר זה למדנו מפר' כל התערובות⁸¹ משור הנסקל שנתערב ברבא כלן ימותו. ומקשה בגמ' 'וניבטל ברובא הניחא למ"ד כל שדרכו לימנות שנינו אלא למ"ד את שדרכן לימנות שנינו מאי איכ' למימ' (זבחים עב ע"א). הרי אנו למדין מכאן דשור"ם שלם אין דרכו לימנות לעשירים. ומפר"ש⁸² הואיל ואדם מוכר עבדו בבת אחת מת מאי איכ' למימ' שהרי אין אדם מוכר מתים לעבדים. איחזי דסברת ר"ש דמת הוי מאת שדרכו דהא לא נפיק מטעם חתיכה דאמרי' דהויא מאת שדרכו לימנות הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחין וצ"ע. אמנם סברת רב החכמים דבין מת בין {חי}⁸³ לא הוי מאת שדרכו לימנות. ועל זה שואלין⁸⁴ איך אפשר לומר

⁷⁶ אסיקנא ז: אסיק. ח: אמ'. ⁷⁷ לפין זח - חסר. ⁷⁸ בדינא ז: אדינא. ח: אפסקא. ⁷⁹ *הלכך זח. א: דהלכת'. ⁸⁰ "ואמור... כלום ז: אלמ' אפי' מדרב' בטל ברוב ולא בעינן ששים. ח - חסר. ⁸¹ ואף באיסורין... התראה ח - חסר. ⁸² יבא... ויאמר ח: נפשך לומר. ⁸³ " האסורן ח: שלם. ⁸⁴ דשור ח: דכבש. ⁸⁵ *חין כך צ"ל. א - חסר. ⁸⁶ מת מאי... שואלין ח - חסר.

77 השוו לדברי ר' אברהם מטול בשם ר"י: 'ואל יטעה שום אדם לומר שעוף אחד הוי דבר חשוב או בריא ולא בטיל, דהא שור הנסקל לא חשיב ולא הוי בריא כדמוכ' בפ' התערובות' (תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, מהדורת א' קופפר, ירושלים תשל"ג, עמ' 30 סימן ד).

78 רש"י לזבחים עב ע"א (חסר בדפוס; ראו יעקב דוד אילן, 'פירושו רש"י מכ"י על מסכת זבחים', מוריה יח [תשנ"ג], עמ' ז): 'אלא לאמין דאמ' את שדרכו לימנות שנינו: לר' מאיר דלא בטיל, וסתם מתני' ר' מאיר היא, מאי איכא למימר דהני אין דרכן מיוחד לימנות, פעמים שאדם מוכר כל עדרו קטנים וגדולים כאחד'.

דבר זה שחתיכה אחת הרי מאת שדרכו לימנות וכל השור אין דרכו לימנות. ועל זה הם אומרים^{כא} דכי אמרי' דחתיכה הוי מאת שדרכו לימנות לעשירים הואיל וראויה להתכבד בה הני מילי כשהיא באה מכבש מופלג במינו, כעין אגוזי פרך ורמוני בדן שהמקומות ההם מופלגים על כל מקומות שבעולם, כעין שאומרי' מהכבשים הבאים מספרד.^{כב} אבל האי מעשה שאין הכבש^{כג} מופלג במינו אפי' כלו לא הוי [94 ע"א] דרכו לימנות לעשירים. והר"ם במז"ל כתב סבר' זו בחבורו^{כד} ודוק.

ואם נפשך לומר הרי אסור זה קבוע ומן הדין לא בטיל ברובא, דקיימ' לן (כתובות טו ע"א ועוד) ד'כל קבוע כמחצה על מחצה דמי' ואסרי'.^{כה} תשובתך אין הנדון דומה לראייה דלא אמרינ' כל קבוע כמחצה על מחצה דמי אלא בדבר שבמקומו נכר האסור, כגון תשע חנויות שהאסור נודע במקומו אלא שהלוקח לא ידע מאי זה מהן לקח. אבל בדבר שאין האסור נודע ונתערב לא אמרי' כל דקבוע וכו'. (דאי לא תימא הכי, לא משכחת לה לעולם חד בתרי בטיל, שהרי האסור ביניהם והוא קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. הרי אנו למדים מכאן דדבר שנתערב ולא נודע לא אמרינן כל קבוע)^{כז} אלא חד בתרי בטיל. ואם תאמר הרי שור הנסקל שנתערב שאין מקומו נודע וקרי ליה קבוע כדאמרי' התם (זבחים עג ע"א) 'נמשוך חד ונימ' כל דפריש מרובא פריש' ומקשי ליה 'נימשוך הוה ליה קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי', כלומ' כיון שלוקחו ממקום שבו קבוע האיסור הרי הוא כתשע חנויות ולקח מאחד מהן ואעפ"י שאין איסור השור הזה נודע במקומו. י"ל דההוא סברא הוי בדבר שאינו בטל כגון שור הנסקל, דכיון שאינו בטל הרי הוא כאלו האיסור

^{כא} ועל זה הם אומרים] ח: הילכך על כרחין יש לנו לומר. ^{כב} כעין אגוזי... מספרד] ח - חסר. ^{כג} האי מעשה שאין הכבש] ח: אינו. ^{כד} והר"ם... ודוק] ח: כדאיתא בגמרא דכל התערובות. ^{כה} ואסרי'] ח: כגון תשע חנויות שרובן כשרות ולא אזלינן בתר רובא ואמרי' כל דקבוע כמחצה על מחצה דמי. ^{כז} *דאי לא... קבוע] ח. א - השמטה מחמת הדומות.

79 גידול כבשים בספרד היה בעל חשיבות בימי הביניים, בעיקר עבור ענף הצמר; ראו Julius Klein, *The Mesta: A Study in Spanish Economic History: 1273-1836*, Cambridge 1920; ולאור ממצאים ארכיאולוגיים המשקפים עלייה במשקל הכבשים באזור קטלוניה בימי הביניים, מסתבר שהושקע מאמץ גם בגידול כבשים לאכילה, ראו Idoia Grau-Sologestoa, 'Livestock Management in Spain from Roman to Post-Medieval Times: A Biometrical Analysis of Cattle, Sheep/Goat and Pig', *Journal of Archaeological Science* 54 (2015), pp. 123-134. עם זאת, ייתכן ש'ספרד' שבדברי ר' שלמה מן ההר מכוונת לדרום ספרד, לאזור שהיה בשליטה מוסלמית במשך מאות שנים, שכן המוסלמים בספרד העריכו מאוד בשר כבש והשקיעו מאמצים בהשבחתו, ראו Simon J.M. Davis, 'Zooarchaeological Evidence for Moslem and Christian Improvements of Sheep and Cattle in Portugal', *Journal of Archaeological Science* 35 (2008), pp. 991-1010.

80 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות טז, ט (בתוך משנה תורה, מהדורת ש' פרנקל, ירושלים ובני ברק תשס"ה, כרך ג, ספר קדושה, עמ' רנג).

נודע במקומו. אבל האי כבש הרי פרשנו שאינו חשוב לימנות לעשירים ובטל {לר' יוחנן דסבירא ליה את שדרכו לימנות לעשירים דהלכתא כותיה. וכבש שלם אין דרכו לימנות לעשירים, שכן אדם מוכר עדרו בבת אחת. ואם היה שמן מופלג במינו אפילו חתכה ממנו, דרכו לימנות הואיל וראויה להתכבד}.⁸¹ וגבי שור הנסקל מסקי' התם משום דבעל חיים ננהו ולא בטלי מכלל דאי הוי שחוט ואינו ממקום שהם מופלגים⁸² במינו חד בתרי בטיל.

ועוד אנו מוסיפין⁸³ טעם להיתר דקימ' לן לא כל שדרכו את שדרכו דר' יוחנן וריש לקיש טעמ' דר' מאיר קא מפרשי איך שנינו.⁸⁴ עוד הוכחנו דאפי' ר' יוחנן וריש לקיש סביר' להו כרבנן, ואליביהו פליגי, וכן מפרשי לה כלהו רבנן סבוראי ובראיות ברורות.⁸⁵ וזה מה שאמר⁸⁶ את שדרכו לימנות שנינו. ומשום דסתם מתני' ר' מאיר ובעי לאוקומינהו אליב' דר' מאיר, משום הכי בעי בכמה מקומות (זבחים עב ע"א, חולין ק ע"א) 'הניחא למ"ד כל שדרכו לימנות שנינו'. אבל לית הילכת' כר' מאיר יחידאה הוא אלא הלכה כרבנן דאמרי דאינו מקדש אלא שבעה דברים בלבד כגון אגוזי פרך ורמוני בדן וחביריו השנויים במשנה לרבנן ומפני שהן מופלגין בטבעם ובמינם. אבל שאר דברים בטלי ברובן. ומצי' לר' עקיבא דקאי כרבנן,⁸⁷ והלכה כר' עקיבא מחבירו. וכן פסק הראב"ד⁸⁸ והר"ם⁸⁹ וכל הגאונים.

עו' יש לומי⁹⁰ אפי' נימ' כיון דפליגי ר' יוחנן ור"ל אליב' דר' מאיר הלכת' כותיה,⁹¹ אפי' הכי סתם לן בע"ז דתרתני בעינ' איסורי הנאה ודבר שבמנין. דתנן התם (משנה עבודה זרה ה, ט) 'אילו אסורין ואיסורן בכל שהן' וכו' ומקשי הת' (עבודה זרה עד ע"א) 'אי איסור הנאה קא חשיב ליתני חמץ בפסח אי דבר שבמנין קא חשי' ליתני חתיכת נבילה', ומשני 'האי תנא תרתני אית ליה דבר שבמנין ואיסורי הנאה'. ואמרי' התם 'הרי אלו למעוטי איסורי הנאה ולא דבר שבמנין או דבר שבמנין ולא איסורי

⁸¹ * לר' יוחנן... להתכבד. ח. א - חסר. ⁸² ממקום שהם מופלגים: ח. מופלג. ⁸³ אנו מוסיפין: ח. נוסף. ⁸⁴ דקימ' לן: ח. דלית הלכתא. ⁸⁵ עוד הוכחנו... ברורות: ח. חסר. ⁸⁶ מה שאמר: ח. שאמרנו. ⁸⁷ ומצי' לר' עקיבא... לומ' ח - חסר.

- 81 ראו ביצה ג ע"ב.
82 מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש אליבא דרבנן, מוזכרת כדעת 'יש מפרשים' אצל הרשב"א והריטב"א בחידושיהם ליבמות פא ע"ב, ראו חידושי הריטב"א: מסכת יבמות, מהדרות ר"א יפה'ן, ירושלים תשנ"ב, עמ' תתרכ הערה 995.
83 ראו משנה ערלה ג, ז.
84 ראב"ד: תשובות ופסקים (לעיל, הערה 2), סימן רח, עמ' רנב.
85 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות טז, ג-ט (לעיל, הערה 80), עמ' רנא-רנג; וראו כסף משנה להלכה ג.
86 ראו רמב"ם (שם), עמ' רנא, בהגהת רמ"ך (ר' משה הכהן מלוניל) סימן ג.

הנאה⁸⁷ דבטלי ברוב חוץ מן הערלה' דבטלה במאתים ומדרבנן בעי מאתים. ואסמכוה אקרא שהאחד מן המאתים ותרומה באחד ומאה. אבל שאר איסורין שמכנין אפסקא דרבא דאמור רבנן ברובא. ולא אדינא דאוריית' לחוד אמרה רבא למילתיה דהא אמור רבנן קאמי' ודומיא דאמור רבנן בטעמ' שהוא הלכה למעשה בין דאוריית' בין דרבנן. ואע"ג דכת' הרב אלפסי⁸⁸ ולית' להאי כללא כמו שכת' בהלכותיו, לא דחאה לגמרי אלא שיש להוסיף על הכלל. אבל מכל מקום סברא קא מקיים דתרתני בעינן, איסורי הנאה ודבר שבמנין. ועוד דבגמ' מתרץ אמאי לא תנא חמץ בפסח ומקיים כללא דמתני'. ומדקאמי' הרי אילו למעוטי דבר שבמנין ולא איסורי הנאה דהכי בטלי ברוב ואין איסורי' בכל שהן, ש"מ דאין הלכה כר' מאיר דסבירא ליה כל שדרכו לימנות לא בטיל. ואנו כבר בררנו יפה יפה דהאי מתני' דע"ז (משנה עבודה זרה ה, ט) רבנן תנו לה דקיימ' לן כותיהו. וכן פרישו לה הראב"ד באיסור והיתר שלו⁸⁹ והר"ם בחבורו⁹⁰ ובעלי התוספו'.⁹¹

ועוד יש סברא אחרת להתיר,⁹² דהא קיימ' לן דאת שדרכו וכל שדרכו חומרא דרבנן הוא, דמאוריית' חד בתרי בטיל. והכי אסיקנא במסכ' גיטין (נד ע"ב). וכיון דמדרבנן הוא אין לנו להחמיר אלא בראייה ברורה. הילכך כל דבר שהוא בעין ונתערב כגו' הני כבשים בטיל אסור טריפה ברובו דמין במינו ברובו כרבא דאמי' מין במינו ברובה. [אבל בשנתבשל אזלינן בששים] (מפני שטעם האיסור מתפשט עד ששים וגזרה דרבנן היא משום מין ושאינו מינו דאזלינן בששים)⁹³ מדין תורה כמו שפרשנו. אבל כשהוא בעין לא שייך ביה ששים ובטל ברובו.⁹⁴ ואפי' הוא דבר שבמנין כיון דאינו אסור בהנאה כסתם מתני' דע"ז דתרתני בעינ' איסורי הנאה ודבר שבמנין ואם הוא דבר שבמנין ולא איסורי הנאה בטל ברוב כדאמרי' (עבודה זרה עד ע"א) 'הרי אלו למעוטי דבר שבמנין ולא איסורי הנאה' דבטלי ברובו⁹⁵ חוץ מתרומה דאזלינ' לאחר מאה. אבל בשאר איסורי' לא מצינו להם שיעור אלא חד בתרי בטיל.

⁸⁷ ואע"ג דכת'... להתיר| ז - חסר. ח - מופיע בחלקו בהמשך (ראו להלן, הערה לו). ⁸⁸ * מפני שטעם... בששים| ח. ז - השמטה מחמת הדומות. ⁸⁹ * אבל בשנתבשל... ברוב| זח. א - השמטה מחמת הדומות. ⁹⁰ כדאמרי' הרי... ברב| זח - השמטה מחמת הדומות.

87 עד כאן בדפוס הבבלי לעבודה זרה עד ע"א; אבל בכ"י מינכן 95: 'למעוטי דבר שבמנין ולא איסורי הנאה כגון אסורי חתיכ' נבל', אינמי אסו' הנא' ולא דבר שבמנין כגון חמץ בפסח'.

88 הלכות רב אלפס, עבודה זרה לו ע"א.

89 ראב"ד: תשובות ופסקים (לעיל, הערה 2), סימן רח, עמ' רנב: 'זהשני מין במינו במשהו שיש לו שיעור, אסור בהנאה לעולם לכל אדם. והם השנויים בפרק השוכר... ואע"פ שהם משהו אחד מאלף או יותר, צריך שיהיה דבר שבמנין לאסור ערובן באכילה ובהנאה'.

90 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות טז, ה-ז (לעיל, הערה 80), עמ' רנב-רנג.

91 תוספות יבמות פא ע"ב, ד"ה רבי יוחנן. השו"ת לחידושי הרמב"ן למסכת עבודה זרה, מהדרת ח"ד שעוועל, ירושלים תש"ל, עמ' שצו: 'הרב ר' משה הספרדי ז"ל פסק כאותה משנה וכן דעת חכמי הצרפתים ז"ל'.

ואם הוא איסורי הנאה ולא דבר שבמנין אזלינן למאתים דומיא דערלה דאסמכינן רבנן אקרא דבעינן מאתים. וזה צ"ע.⁹¹

עוד יש במעשה טעם להתיר שהרי נאכל אחד מהם קודם שנתגלה לנו האסור. והרי הוא כאותה ששנינו פר' התערור' (זבחים עד ע"א) 'טבעת של ע"ז שנפלה לתוך מאה טבעות ונתערבו ונפל אחד מהם לים הגדול הותרו כלן' שאני אומ' שאיסור' נפל, דכיון דמדאוריית' בטל ברובא האסור הוא מדרבנן' ובדרבנן אמרי שאני אומ'. אף בהאי מעשה נמי דחד בתרי בטיל כיון שנאכל אחד מהם אותו שנאכל הוי כמאן דנפל לים הגדול דלאו דוק' נפל לים הגדול, דכל דבר הנאכד מן העולם אפי' בדרך אכילה הוי כעין נפל (נפל)⁹² והותרו כלן. ויש דוגמת זה בהלכת איברים (משנה זבחים ה, ה) באיברי בעלי מומי' 'ר' אלעזר אומ' אם קרב אחד מהן יקרבו כלן' ומרמא בפר' התערובו' (זבחים עד ע"א) האי מילת' דר' אלעזר דקרב אחד מהן לטבעת שנפלה לים הגדול וההוא תנא דטבעת סבירא ליה כר' אלעזר'. ובההוא מעשה נמי ההוא כבש שנאכל שלא בידיעה ההוא נאמ' דהוה אסור והנך כשרי'. ודוק' נאכל שלא בידיעה אבל אם בכונה האכיל אחד מהן גוים לא שרינן הנשארים דהוה ליה כמבטל איסור לכתחילה. ודוק' כשנאכל שאינו בעין אבל הוא בעין דיינינן ההוא שפירש בשעת היתר לכשר, דכל דפריש מרובה פריש והנשארים אסורים אם הם דבר שבמניין. והאי דקרי ליה פריש אעפ"י שהוא לקחו ממקום האסור וכי האי גונא בתשע חנויות קרינן כל דקבוע משו' דבתשע חנויות משלקחו מן הקבוע היה לו להזהר מן האסור הנודע באותו מקום והוה ליה נולד ספקו במקום קבוע קודם שפירש. אבל בהאי מעשה שלא היה נודע שיש טריפה בחנות וגם לשום אדם לא היה נודע ופרש בהתר ונולד ספקו אחרי שפירש והוי כנמצא דתשע חנויות כל דפריש מרובא פריש.

ב. דף 94 ע"א

ואחרי זה בא לפנינו כי האי מעשה שנמצא סירכא באחת מן הבהמות, והוכרה האיסורא והטחול לא ניכר.⁹² ונתערב בשלשה⁹³ והתרנום. וזה היה פשוט מן הראשון שזה לא היה את שדרכו לימנות כר' יוחנן דאמ' (זבחים עב ע"ב) 'את שדרכו לימנות שנינו'. אך בענין הזה הפלגנו להתר שלא נודע איסורו עד שנתבשל. מיהו קודם

⁹¹ וזה צ"ע ח: כל זה נשאו ונתנו בזה המעשה חכמי ההר וגדוליה והתירו את הדבר. ז: כל זה נשאו ונתנו בהתר זה ויצא הדבר להתר. ואע"ג דכת' רב אלפס וליתא להאי כללא כמו שכתוב בהלכותיו לא דחאה לגמרי אלא שיש להוסיף על הכלל. אבל מכל מקום סברא דמתני' קא מקיים דתרתני בעי', אסורי הנאה ודבר שבמנין. ועוד דבגמ' מתריץ אמאי לא תנא חמץ בפסח ומקיים כללא דמתני'. ואפי' חמץ בפסח כי אסרי' במשהו באכילה קאמ' אבל אינו אסור תערובתו בהנאה אלא אם כן הוא דבר שבמנין. ותו לא מידי. ⁹² נפלן זח - חסר. ⁹³ בשלשה ח: עם אחרים.

בישולו היו מעורבין, ואלו היה נודע האיסור אותה שעה קודם בישולו היינו מתירין אותו כמו שפירשנו. והילכך כשנפל בקדירה מבוטל נפל ומותר התבשיל ולא בעי ס'. אבל מין במינו דעלמ' כשנתבשל בקדירה בעינן ששים כמו שפירשנו מיירי שהיה ודאי אסור כשנפל בקדירה שלא נתבטל קודם לכן.

ג. דף 94 ע"ב

מעשה בא לידינו⁹³ באשה שלשה עיסה והפריש' חלה, ואחר כן חלקה העיסה. ובחלק האחד נתערכה החלה ולא היה בה כדי להעלות באחד ומאה.⁹³ והורה החכם ר' אליה הלוי שתהא נשאלת על החלה ותחזור העיסה לטבלה ותחזור ותפריש, דהכי אמרי' גבי חלה (נדדים נט ע"א) 'אי בעי מתשיל עלה'. ודוקא שלא נאכל כלום מן העיסה קודם שנתערכה בה החלה. אבל אם נאכל ממנה אי' אמרי' איתשיל עלה, נמצא אכל טבלים למפרע, אלא אין לה תקנה אלא דאכיל בה קטן כהן.

ד. דף 94 ע"ב

מעשה אחר היה שאחר שהפרישה החלה הניחה אותה על שאור. ובאה אשה אחת ולקחה השאור וערבו עם החלה בשוגג ולשה בהן עיסה גדולה ולא היה בחלה כדי לחמץ. והתירו הכל דלא אמרי' כי השאר שנדמע מן⁹⁴ החלה נעשה כחלה גמורה כדאמרי' בעלמ' (חולין קח ע"א) 'חתכה עצמה נעשית נבילה'. הכא לא אמרי' הכי, דהא תנן התם בתרומות (משנה תרומות ה, ו) 'סאה של תרומה שנפלה לפחות ממאה ומדמעו ונפל מן המדומע למקום אחר ר' אלעזר אומ' כתרומה ודאי',⁹⁴ פי' המדומע הראשון. 'וחכמי' אומרי' אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון,⁹⁵ פי' לפי חשבון מה שנפל תחלה. והאי מעשה הוא כי האי גונא.

ה. דף 94 ע"ב

מעשה היה שנשחטו שלש⁹⁵ תרנגולות ונתנבלה אחת מהן ונתערכה באחרות. ואמרו חכמי צרפת⁹⁴ שכולן מותרו' דמין במינו ביבש בטיל ברובא. ומאחר שהיו שלשתן בנוצתן, לא היו ראויות להתכבד לפני⁹⁵ האורחין ולא היו דרכן להמנות שאין דרך למכרן במנין.⁹⁵ ואם⁹⁵ אינן כברייתן, מאחר שהיו שחוטות ולא מבעיא לשלשה בני אדם דכל חד מצי אמ' דידי דהיתירא אלא אפי' שלשתן לאיש אחד מותרות ולא

⁹³ בא לידינון גד - חסר. ⁹⁴ מן גד: עם. ⁹⁵ ודאי גד: ודאית. ⁹⁶ פי'... חשבון גד - השמטה מחמת הדומות. ⁹⁷ שלש גד: שלשה. ה: ג'. ⁹⁸ לפני גד: בפני. ⁹⁹ ואם: ה: וגם.

93 ראו משנה ערלה ב, ו.

94 ראו ר' ברוך בן יצחק, ספר התרומה, ורשה תרנ"ז, סימן נ, עמ' 28.

95 ראו חולין ק ע"א.

מבעיא בשלש קדירות דאיכ' למימ' בכל חד דהיתרא היא.^מ אלא אפי' בקדירה אחת מותרות,^{מט} דחד בתרי בטיל בדבר יבש אעפ"י שהאיסור בעין. (וכן מצינו (משנה תרומות ה, ב) בתרומה שבטלה אחד ומאה שהאיסור בעין)^נ ולא הצריכו חכמי' להעלותה באחד ומאה אלא מפני גזל השבט.^{נב} וכי האי עובדא^{נא} בא בעיר מונפשלייר,^{נב} והתירו ה"ר שלמה ב"ר אברהם ז"ל, והיה שם מי שחלק עליו.

ו. דף 94 ע"ב

גרסי' בקדשים^{נז} שירי מליחה פי' מלח שהוא שירי מליחת בשר שנבלע מן הדם ואז נפל אותו מלח לתוך התבשיל בטל בששים. ואע"ג דמלח 'לטעמ' עביד וטעמ' לא בטיל' (ביצה לח ע"ב), הני מילי כשהאסור בא^{נח} מחמת עצמו כגון מלח (של)^{נח} ע"ז וכיוצא בה, אבל היכא דהאיסור בא לה ממקום אחר כגון הכא שבא לו האסור מחמת הדם שנבלע בו לא אמרי' בכי האי גונא טעמ' לא בטיל.^{נח} ומזה הטעם התירו בני צרפת^{נז} רביעי^{נז} בשר כבש מליח שנמלחו יחד ותחת הכלי המליחי^{נז} היה כלי אחר אסור שהיה מקבל הדם והציר השותת ויורד מן המליחה. ונשמט אחד מן הרביעים ונפל לתוך הציר והדם שבתוך הכלי האסור ובלע^{נז} מן האסור. וכשהוציאו הבשר מן המליחה ליבש הוציאו גם אותו הרביע האסור בחזקת אסור. ולימים נתערב בשוגג בין הכשרים, והיה להם קצת היכרא מעט באותו הרביע דאסור^{נח} מפני שהיה לבן יותר מן האחרים בנפלו לתוך הציר. והתירו האחרים, לא מפני ההיכר, רק מפני שאמרו דמין^{נז} במינו בדבר יבש בטל כרוב. ואע"ג דהוי דבר שבמנין ודבר חשוב דאפי"ו באלף לא בטיל, הני מילי כשאסור^{נח} בא מחמת עצמו כגון נבלה וכיוצא בה.

^מ בכל חד דהיתרא היא ג'ד: האי דהתירא בכל חד. ה: דכל חדא דהיתר' הוא. ^{מט} מותרות] ג'ד - חסר. ^נ *וכן מצינו... בעין] ג'דה. א - השמטה מחמת הדומות. ^{נא} עובדא] ה: גוונא. ^{נב} מונפשלייר] ג'ד: מונטפשלייר. ^{נב} בא] ג'ד: בו. ^{נז} *של] ג'ד: א: סל. ^{נח} רביעי] ג'ד: רביע. ^{נח} הכלי המליח] ג'ד: כלי המליחה. ^{נז} ובלע] ג'ד: ונבלע. ^{נח} דאסור] ג'ד: האסור. ^{נח} דמין] ג'ד: מין. ^{נח} דאפי"ו] ג'ד: אפי". ^{נח} כשאסור] ג'ד: כשהאסור.

96 ראו ירושלמי תרומות פ"א ה"ח, מ ע"ד (מהדורת האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשס"א, עמ' 222).

97 לא מצאתי.

98 זו שיטת ספר התרומה (לעיל, הערה 94), סימן נג, עמ' 33. לפי ר' משה בן יעקב מקוצי, סמ"ג, מהדורת א' שלזינגר, ירושלים תשמ"ט, לאוין קמ, עמ' רעה: 'ורבינו יצחק רבכי אברהם וגיסו רבינו שמשון חולקין עליו בדבר ואומרים שמאחר שהמלח נימוח עם דם כולו ומתערב בכל הקדירה ומוליך איסורו עמו, יש לשער כאילו הדם כולו מלח'. גם רבינו תם פסק לאסור, ראו צדקיה בן אברהם, שבלי הלקט, ב, מהדורת ש' חסידה, ירושלים תשמ"ח, סימן יב, עמ' נז.

99 לא מצאתי.

אבל הכא שהאסור בא מחמת דבר אחר היינו¹⁰⁰ הדם ודאי אפי' דבר שבמנין ודבר חשוב בטל ברוב.¹⁰⁰ אבל אותו רביע הואיל והיה להם קצת היכרא בו אסרוהו לבדו.

י. דף 95 ע"א

תנינן במסכ' חלה (משנה חלה ג, ח) 'הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה חלתה ונתן לתוך העיסה שהורמה חלתה אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי חשבון ואם לאו מוציא חלה אחת על הכלל'. 'ירושלמי' (חלה פ"ג ה"ח, נט ע"ב)¹⁰¹ 'תני ואם לאו מביאי' ד' רבעי' קמח ומשיך ר' יונה בשם ר' זעירא זאת אומרת רובע שאור שנטבל במקומו נוטל ד' רבעים במקום אחר הדה אמרה שהנשוך תורה'.

[פה] ¹⁰² דף 100 ע"א ¹⁰³

מעשה בא לידי ועשיתי ציצית לטלית אחד והחוטין אינן שזורין, ושאלתי אם הם פסולין. ומצאנו לדברי הראב"ד¹⁰⁴ שהן פסולין דיליף תכלת תכלת ממשכן מה להלן שזורין אף כאן שזורין גבי ציצית שזורין. והר"ם במו"ל¹⁰⁵ חולק עליו.

[צב] דף 100 ע"ב

שאלה בית ישראל שהוא סמוך לבית הכנסת, ויש חצר בין ביתו ובין בית הכנסת. אם יכולין להכניס ולהוציא מבית הכנסת לבית ישראל ומבית ישראל לבית הכנסת דרך החצר בלא ערוב או לא. ושמעת¹⁰⁶ שמותר שאין בית אוסר אלא אם כן הוא מקום פיתא ומקום לינה (עירובין עג ע"א). ובית הכנסת אינו לא מקום פיתא ולא מקום לינה ולכך אינו אוסר.

[צג] דף 100 ע"ב

מעשה בא לידינו שהוציאו חתיכת בשר מן הקדירה והניחוה בקערה חולבת שאינה בת יומא ואחר החזירו הבשר לקדירה והתירו חכמינו הבשר והתבשיל הואיל והקערה

¹⁰⁰ היינו גד: דהיינו.

100 השוו לדברי המדרכי על חולין, סימן תרמה (בתוך הלכות רב אלפס, חולין ד ע"א).

101 מהדרות האקדמיה (לעיל, הערה 96), עמ' 325.

102 מספור הסימנים לפי המפתח שבראש כתב היד, דף 4 ע"ב.

103 בדפים 96 ע"א-100 ע"א מופיע 'שו"ת מן השמים' וקוטע את רצף המעשים, ודילגתי על חטיבה זו כאן.

104 השגת הראב"ד להלכות ציצית א, י, ראו רמב"ם (לעיל, הערה 80), עמ' ר.

105 רמב"ם (שם).

106 השוו לתשובות רב נטרונאי בר הילאי גאון, מהדרות י' ברודי, ירושלים תשע"א, סימן קיג עמ'

אינה בת יומה אבל הקערה נאסרה, ונשאנו ונתננו בדבר אם היתה בת יומה מה יהיה דין הבשר. הואיל והקערה צוננת קימ' לן דתתאה גבר ואין יכולת לאסור הבשר אע"פ שאין בבשר ס' אבל אם הניחו הבשר בכלי חולב חם שחוזר להתירו בהגעלה בעינן ס' בבשר כנגד מאי דנפיק מכלי חולב. אבל בכלי שאינו חוזר להתירו כגון כלי חרס בדידה משערינן ולא במאי דנפק מיניה כדעת הרב אבן מגש. אבל הצרפתים משערינן ככלם בדידה לחומרא.

[צד] דף 100 ע"ב

מעשה היה שנתבשל כחל עם בשר עוף בקדרה אחת והתירו הכל מפני (שאינו)¹⁰⁶ אלא מדרבנן. וגם בשר עוף גמור אינו אסור אלא מדרבנן על כן התירו. ועו' כי הכחל היה מלוח ויבש.

[צה] 100 ע"ב

מעשה בא לידינו¹⁰⁷ בקדירה של בשר שאינה בת יומה ולא היה בה בשר ונפל בה חלב. והתיר החכם ר' אליה הלוי התבשיל לפי שהיתה הקדירה נותן טעם לפגם והתירו לאכלו בקערות של חלב. אבל הקדירה אסורה לפי שמיד שנפל בה החלב מיד נאסרה הקדרה. וגם התבשיל כולו היה לו דין חלב הואיל ולא היה בו ששים לבטל האסור דבכל הקדרה משערינן ובעינן ס' לבטל הקדרה והחלב. אבל אם היה בו ששים התבשיל היה מותר לאכלו עם בשר. אבל הקדירה מכל מקום אסורה לפי שנעשית חתיכה דאיסורא. וכת' הר' ברוך בספר התרומה¹⁰⁷ צריך ליהדר החכם המתיר שלא יוסיפו מים כדי לבטל האסור ואפי' באסורא דרבנן דאין מבטלין איסור לכתחלה. אך הר"ם במז"ל כת'¹⁰⁸ דבאיסורין של דבריהם מבטלין האיסור לכתחלה. ועוד כת' בספר התרומה¹⁰⁹ דכי אמרי' קדרה שאינה בת יומה שנפל בה אסור התבשיל מותר, אעפ"י שהחמו בה מים ביום שנפל בה האסור דוק' כשנפל איסור לתוך קדירה של התר דההתר אינו חוזר ונעור אבל אם נתבשל בה מתחלה אסור כגו' נבלה אע"פ שאינה בת יומה אם החמו בה מים היום אם נתבשל בו התר התבשיל אסור שהאיסור חוזר ונעור במים שהוחמו היום והוי נותן טעם לשבח.

[צו] דף 100 ע"ב

מעשה בא לידינו¹¹⁰ מירקות שנתבשלו מעט והורקו מן הקדירה על דף¹¹⁰ אחת ונמצא ¹¹⁰ *שאינון כך צ"ל. א: שכחו. ¹⁰⁹ בא לידינון גד: היה. ¹⁰⁸ בא לידינון גד: היה. ¹⁰⁷ דף דהו: כף.

107 ראו ספר התרומה (לעיל, הערה 94), סימן עד, עמ' 46-47.

108 רמב"ם, הלכות תרומות יג, יא (לעיל, הערה 80), עמ' רלו.

109 ראו ספר התרומה (לעיל, הערה 94), סימן עה, עמ' 47.

בירקות על הדף¹⁰ חומט אחד. והורה החכם ר' אליה שצריך לעיין אם הוציאו הירקות מן הקדרה על ידי כף, כי בעת שהגביהו בכף הירקות עם החומט הנה נעשה כל מה שבכף חתיכה דאיסורא, וצריך לשער ששים כנגד כל מה שבכף. וכן נמצא כתו' בספ' תרומה.¹¹⁰

[צז] דף 100 ע"ב

מעשה היה בהר בדגים שניטגנו במחבת בשמן ואחר שגמר טיגונם הוציאו מן המחבת ושמו שם¹⁰ קרבי דגים. ונמצא בין קרבי הדגים שרץ קטן. ונשאלה שאלה אם הקרבים אסורי' או מותרי'. ואת"ל¹⁰ שהן אסורין לפי שלא היה שם ס' לבטל, מה נאמר בדגים שהוסרו מן המחבת. והיה ספק אם היה שם השרץ בעודן במחבת. ונחלקו בזה החכמים כי ה"ר אברהם היה אוסר מטעם שאין לומר' דין ס' אם אין ששים בחתיכה הקרובה אל השרץ. והחתיכות האחרות אינם מצטרפות עמה הואיל ואין שם תבשיל, כי הטגון אינו נקרא בשול כמו שפר"ש במס' סנהדרין.¹¹¹ והואיל וכן הוא, חתיכה הנוגעת בשרץ נעשית [אסור]¹⁰ ואוסרת כל הדגים, ואף הדגים שהן חוץ למחבת דספקא דאורית' הוא נתינת טעם. ונחלק עליו ר' דוד בכה"ר ראובן ואמ' כי גם הקרבים, אלו היתה נודעת החתיכה הנוגעת בשרץ, בקליפה סגי לה. והשאר מותר דלא אמרינ' (חולין קח ע"א) 'איפשר לוסחטו אסור' ו'חתיכה עצמה נעשית נבילה' אלא לענין בשר בחלב דחידוש הוא, אבל בשאר איסורין לא אמרינ'.¹¹² והואיל והשרץ נמצא שלם¹⁰ היה הכל מותר בקליפת המגע. אבל אין ספק לו כי הדגים שהיו בחוץ מותרי' הואיל ולא הרגישו בשרץ בעוד הדגים במחבת מרוב קטנו נראה בודאי שהיה שם לבטלו ששים אילו¹⁰ ניער¹⁰ וכיסה ועכשיו דלא ניער¹⁰ הוי ספק' דרבנן ולקולא.

[צח] דף 100 ע"ב

נשאלה¹⁰ שאלה בהר {בגוי}¹⁰ שהוציא הברזא מקנילא¹¹³ של חבית של יין ששמו ג: (כ)דן. ¹⁰ דף דהו: כף. ¹⁰ ושמו שם ג: שם. ¹⁰ ואת"ל: ה: וא"ת. ¹⁰ *אסור ג: ה: נבלה. א - חסר. ¹⁰ שלם ג: חסר. ¹⁰ אילו ג: אלא. ד: אבל. ¹⁰ *ניער ג: א: נייער. ¹⁰ נייער ה: נוסף: וכסה. ¹⁰ נשאלה ד: תשובת. ¹⁰ *בגוי ג: א - נמחק.

110 ראו ספר התרומה (לעיל, הערה 94), סימן מט, עמ' 25.

111 רש"י לסנהדרין ד ע"ב, ד"ה דרך בישול.

112 כשיטת ר' אפרים מרגנשבורג המובאת אצל ר' יצחק בן משה, אור זרוע, מהדורת י' פרבשטיין, ירושלים תש"ע, א, סימן תנח, עמ' שצח.

113 בדרך כלל משמעות מילה זו בפרובנצלית היא ברז, robinet בצרפתית, ראו Emil Levy, *Petit dictionnaire Provençal-Français*, Heidelberg 1961, p. 62; idem, *Provenzalisches Supplement-Wörterbuch*, Leipzig 1894, vol. 1, p. 19. כאן ברור שמדובר בצינור שמתחבר לברז.

[ק] דף 101 ע"א

מעשה היה שנפל בתוך התנור מגבינת פלאון¹¹⁶ על פנדאה¹¹⁷ של בשר בתוך התנור אחר שנאפה. והתירו הפנדאה¹¹⁸ בקליפה אפי' אם היה הגבינה לח¹¹⁹ בהכי סגי ומ"ה מותר.

[קא] דף 101 ע"א

שאלה¹²⁰ אם יש מנודה בעיר, אם הקהל יכולין למנעו שלא יכנס בבית הכנסת¹²¹ הואיל ואינם רשאים לישב בתוך ד' אמות שלו. ומייתי ראייה מהא דתנן במס' אהלות (משנה נגעים יג, יב) מצורע עושין לו מחיצה עשרה ורחבה ארבע אמות על ארבע אמות, נכנס ראשו ויוצא אחרון כדי¹²² שלא יטמא בכניסתו או ביציאתו. אבל כשהוא עומד בתוך המחיצה אעפ"י שאין המחיצה מגעת לתקרה אינו מטמא הקהל, דמצורע אינו מטמא באהל אלא מה שבתוך המחיצה שהוא עומד בתוכו. אלמא שהקהל כופין אותו שיכנס ראשון ויצא אחרון. והוא הדין למנודה שיכולין למנוע שלא יכנס בתוכם.

דף 101 ע"א

עד כאן מצאתי מפסקי פרוונצא. בריך רחמנא דסייען.

¹¹⁶ פלאון| ג: פֶּלְדוֹן. ד: פֶּלְבְּרוֹן. ה: פֶּלְבְּרוֹן. ¹¹⁷ פנדאה| ג: פנדה. ד: פנדא. ה: פֶּנְדָה. ¹¹⁸ הפנדאה| גה: הפנדה. ד: הפנדא. ¹¹⁹ היה הגבינה לח| ה: היתה מגבינה לחה. ¹²⁰ שאלה| ה: מעשה. ¹²¹ בית הכנסת| ה: בתוכן. ¹²² כדי| ה: עד.

116 כפרובנצליית: flacon, סוג של עוגה, ראו לוי, *Petit* (לעיל, הערה 113), עמ' 191.

117 כפרובנצליית: panada, פשטידה, ראו לוי (שם), עמ' 276.